

Journal Website

Article history:

Received 25 November 2024

Revised 21 December 2024

Accepted 06 February 2025

Published online 21 June 2025

Journal of Psychological Dynamics in Mood Disorders

Volume 4, Issue 1, pp 1-17

E-ISSN: 2981-1759

Modeling Forgiveness Based on Moral Intelligence, Spiritual Intelligence, and Social Development with the Mediation of Guilt in University Students

Elahe Rezaeefard¹, Javanshir Asadi²*, Arasto Mirani³, Bahram Bakhtiari Saeed³

1. PhD Student, Department of Psychology, Gorgan Branch, Islamic Azad University, Gorgan, Iran.

2. Assistant Professor, Department of Psychology, Gorgan Branch, Islamic Azad University, Gorgan, Iran (Corresponding Author).

3. Assistant Professor, Department of Psychology, Gorgan Branch, Islamic Azad University, Gorgan, Iran.

* Corresponding author email address: asadi@gmail.com

Article Info

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Rezaeefard E, Asadi J, Mirani A, Bakhtiari Saeed B. (2025). Modeling Forgiveness Based on Moral Intelligence, Spiritual Intelligence, and Social Development with the Mediation of Guilt in University Students. *Journal of Psychological Dynamics in Mood Disorders*, 4(1), 1-17.

© 2024 the authors. Published by Maher Talent and Intelligence Testing Institute, Tehran, Iran. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

ABSTRACT

Objective: The present study aimed to model forgiveness based on moral intelligence, spiritual intelligence, and social development with the mediation of guilt.

Methodology: The statistical population of this descriptive-correlational study included all students of the Islamic Azad University, totaling 10,000 students enrolled in the 2022-2023 academic year. The sample size for this study was determined as 480 students (24*20). Data collection was conducted through library research and field studies. The instruments used for data collection included the Spiritual Intelligence Questionnaire by Abdollahzadeh (2008), the Moral Intelligence Questionnaire by Lennick and Kiel (2005), the Social Development Scale by Wyland (1953), the Heartland Forgiveness Scale (2005), and the Guilt Scale by Gockler and Jones (1988). The statistical tests employed in this study included confirmatory factor analysis, goodness-of-fit indices, path coefficients and significance testing, the Kolmogorov-Smirnov test, Pearson correlation coefficient, and additional goodness-of-fit indices.

Findings: The findings of the study indicated that there is a negative relationship between moral intelligence, spiritual intelligence, and social development with guilt. Additionally, a positive relationship was found between moral intelligence, spiritual intelligence, and social development with forgiveness. Moreover, a positive relationship was observed between guilt and forgiveness.

Conclusion: The findings of this study indicate that moral intelligence, spiritual intelligence, and social development positively influence forgiveness, while guilt plays a mediating role in this relationship.

Keywords: Moral intelligence, Spiritual intelligence, Social development, Guilt, Forgiveness

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Higher education is one of the fundamental pillars of societal development, with universities playing a critical role in shaping future leaders and professionals. Each year, universities admit a significant number of students across various academic disciplines, and the academic journey is often filled with challenges and personal growth opportunities (Kafshchian Moghadam et al., 2024; Mohammadi Komroudi et al., 2024). Students represent the cornerstone of future societal development, and their experiences in higher education significantly influence their career trajectories and personal well-being (Ghasemi et al., 2022).

Beyond academic achievement, universities also emphasize personal and ethical development, which fosters a more holistic educational experience. This emphasis on personal growth highlights the importance of character traits such as forgiveness, which plays a crucial role in psychological well-being and interpersonal relationships (Malakcioglu, 2022; Mroz, 2020). Research has consistently demonstrated that forgiveness is linked to better mental health outcomes, increased resilience, and improved social interactions (DiFonzo et al., 2020). In many religious and philosophical traditions, forgiveness is regarded as a fundamental moral virtue that facilitates social harmony and emotional well-being (Alahdadian et al., 2022). Moreover, forgiveness serves as an essential emotional regulation strategy, helping individuals navigate conflicts and maintain stable relationships (Ho et al., 2020).

Despite the well-documented benefits of forgiveness, research has paid relatively little attention to its determinants in the context of university students. Studies suggest that multiple psychological and social factors may influence forgiveness, including moral intelligence, spiritual intelligence, and social development (Rezaei, 2022). Moral intelligence refers to the capacity to distinguish right from wrong, uphold ethical principles, and act in accordance with personal values (Moradi & Kiekha, 2022). Spiritual intelligence involves an individual's ability to integrate life experiences with meaning and purpose, thereby promoting inner peace and emotional resilience (Danesh Ramroodi & Danesh Ramroodi, 2022). Social development, on the other hand, pertains to an individual's ability to establish meaningful connections and navigate social relationships effectively (Nakamura & Ishikawa, 2019).

Interestingly, guilt has been proposed as a mediating factor in the relationship between these constructs and forgiveness. Guilt is a complex emotional experience that arises from perceived moral transgressions and can either facilitate or hinder the ability to forgive oneself and others (Mahmoudpour et al., 2020). Studies suggest that individuals with higher moral and spiritual intelligence are more likely to manage feelings of guilt constructively, thereby fostering forgiveness (Luck & Luck-Sikorski, 2020). However, the precise mechanisms through which guilt mediates these relationships remain underexplored.

Given the importance of forgiveness in personal and interpersonal functioning, this study aims to model forgiveness based on moral intelligence, spiritual intelligence, and social development, with guilt serving as a mediating variable. By examining these relationships, the study seeks to provide a deeper understanding of the psychological mechanisms that contribute to forgiveness among university students.

Methodology

This study employed a descriptive-correlational design to examine the relationships among moral intelligence, spiritual intelligence, social development, guilt, and forgiveness. The research population included all students enrolled at the Islamic Azad University, totaling 10,000 students during the 2022–2023 academic year. Using a stratified random sampling method, 480 students were selected as the study sample.

Data were collected through standardized questionnaires, including the Spiritual Intelligence Questionnaire by Abdollahzadeh (2008), the Moral Intelligence Questionnaire by Lennick and Kiel (2005), the Social Development Scale by Wyland (1953), the Heartland Forgiveness Scale (2005), and the Guilt Scale by Gockler and Jones (1988).

The collected data were analyzed using confirmatory factor analysis (CFA), path analysis, and goodness-of-fit indices to evaluate the structural relationships among the study variables. Additional statistical tests included Pearson's correlation coefficient, the Kolmogorov-Smirnov test for normality, and various model fit indices to ensure the robustness of the proposed model.

Findings

The findings revealed several significant relationships among the study variables. A negative correlation was observed between moral intelligence and guilt ($r = -0.36$, $p < 0.01$), indicating that individuals with higher moral intelligence experienced lower levels of guilt. Similarly, spiritual intelligence showed a negative correlation with guilt ($r = -0.42$, $p < 0.01$), suggesting that spiritually intelligent individuals were less prone to experiencing guilt. Social development was also negatively correlated with guilt ($r = -0.51$, $p < 0.01$), demonstrating that individuals with higher social development experienced lower levels of guilt.

Conversely, moral intelligence was positively correlated with forgiveness ($r = 0.48$, $p < 0.01$), suggesting that individuals with higher moral intelligence were more likely to forgive. Similarly, spiritual intelligence was positively associated with forgiveness ($r = 0.49$, $p < 0.01$), and social development also showed a strong positive correlation with forgiveness ($r = 0.72$, $p < 0.01$).

Interestingly, guilt was found to be positively correlated with forgiveness ($r = 0.68$, $p < 0.01$), indicating that individuals who experience guilt are more likely to engage in forgiveness. This suggests that guilt may serve as a motivating factor for individuals to seek reconciliation and repair interpersonal relationships.

Path analysis confirmed the mediating role of guilt in the relationship between the three predictor variables (moral intelligence, spiritual intelligence, and social development) and forgiveness. The structural model demonstrated a good fit, with key indices such as RMSEA (0.077), CFI (0.921), and GFI (0.911) falling within acceptable ranges.

Discussion and Conclusion

The findings of this study underscore the critical role of moral intelligence, spiritual intelligence, and social development in fostering forgiveness. Individuals with higher levels of these attributes are not only more capable of distinguishing ethical considerations but also demonstrate greater emotional resilience and social adaptability. These characteristics facilitate the process of forgiveness by enabling individuals to regulate negative emotions and reframe interpersonal conflicts in a constructive manner.

The negative relationship between guilt and moral, spiritual, and social intelligence suggests that individuals with stronger ethical and emotional capacities experience lower levels of distress related to moral transgressions. This finding aligns with prior research indicating that moral and spiritual intelligence contribute to a well-balanced perspective on personal failings, allowing individuals to acknowledge mistakes without excessive self-condemnation.

The positive correlation between guilt and forgiveness highlights an important paradox. While excessive guilt can be debilitating, moderate levels of guilt may serve as a catalyst for self-reflection and interpersonal reconciliation. Individuals who experience guilt are more likely to engage in reparative behaviors, including forgiveness, as a means of restoring social harmony and alleviating internal distress.

The results suggest several practical implications for educational institutions and mental health professionals. Universities should consider integrating programs that enhance moral and spiritual intelligence among students, as these attributes contribute to emotional well-being and interpersonal harmony. Additionally, interventions aimed at fostering healthy guilt management strategies may enhance students' capacity for forgiveness, thereby improving their overall psychological resilience.

Future research should explore these relationships in diverse cultural contexts and among different age groups to determine the generalizability of these findings. Additionally, longitudinal studies could provide deeper insights into the causal mechanisms underlying these relationships.

In conclusion, this study highlights the intricate interplay between moral intelligence, spiritual intelligence, social development, guilt, and forgiveness. By fostering these attributes, individuals can cultivate a more forgiving and emotionally balanced approach to interpersonal relationships, ultimately contributing to greater psychological well-being and social cohesion.

مدل یابی بخشش بر اساس هوش اخلاقی، هوش معنوی و رشد اجتماعی با میانجی‌گری احساس گناه در دانشجویان

الهه رضایی فرد^۱، جوانشیر اسدی^{۱*}، ارسطو میرانی^۲، بهرام بختیاری سعید^۳

۱. دانشجوی دکتری، گروه روان‌شناسی، واحد گرگان، دانشگاه آزاد اسلامی، گرگان، ایران.
۲. استادیار، گروه روان‌شناسی، واحد گرگان، دانشگاه آزاد اسلامی، گرگان، ایران (نویسنده مسئول).
۳. استادیار، گروه روان‌شناسی، واحد گرگان، دانشگاه آزاد اسلامی، گرگان، ایران.

*ایمیل نویسنده مسئول: asadi@gmail.com

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله

پژوهشی اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

رضایی فرد، ا.، اسدی ج.، میرانی ا.، بختیاری سعید ب. (۱۴۰۴). مدل یابی بخشش بر اساس هوش اخلاقی، هوش معنوی و رشد اجتماعی با میانجی‌گری احساس گناه در دانشجویان. *پویایی‌های روانشناختی در اختلال‌های خلقی*، ۱(۱)۴، ۱-۱۷.

هدف: هدف پژوهش حاضر، مدل یابی بخشش بر اساس هوش اخلاقی، هوش معنوی و رشد اجتماعی با میانجی‌گری احساس گناه بوده است. **روش‌شناسی:** جامعه آماری پژوهش توصیفی-تحلیلی حاضر، شامل کلیه دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی به تعداد ۱۰۰۰۰ دانشجویی که در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲ در دانشگاه مشغول تحصیل بوده‌اند. تعداد نمونه آماری این پژوهش (۲۴٪*۲۰)، ۴۸۰ نفر از دانشجویان در نظر گرفته شده است. برای جمع‌آوری داده‌های موردنیاز از مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شده است. ابزار گردآوری اطلاعات شامل پرسشنامه هوش معنوی عبدالله زاده (۱۳۸۷)، هوش اخلاقی لنینک و کیل (۲۰۰۵)، رشد اجتماعی وایلند (۱۹۵۳)، بخشش هارتلند (۲۰۰۵)، احساس گناه گوکلر و جونز (۱۹۸۸) بوده است. آزمون‌های مورد استفاده شامل تحلیل عاملی تأییدی، نیکویی برازش، ضرایب مسیر و معنی‌داری شاخص‌های نیکویی برازش، آزمون کولموگروف اسمیرنوف، ضریب همبستگی پیرسون و شاخص‌های اجتماعی با احساس گناه رابطه منفی وجود دارد. بین هوش اخلاقی، هوش معنوی و رشد اجتماعی با بخشش رابطه مثبت وجود دارد. بین احساس گناه با بخشش رابطه مثبت وجود دارد. **نتیجه‌گیری:** نتایج این پژوهش نشان داد که هوش اخلاقی، هوش معنوی و رشد اجتماعی به طور مثبت بر بخشش تأثیر دارند، در حالی که احساس گناه نقش میانجی در این رابطه ایفا می‌کند.

کلیدواژگان: هوش اخلاقی، هوش معنوی، رشد اجتماعی، احساس گناه، بخشش

© ۱۴۰۳ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

مقدمه

امروزه آموزش عالی از اساسی‌ترین ارکان اصلی خیزش به سمت توسعه محسوب می‌شود و دانشگاه‌ها، هر ساله پذیرای تعداد زیادی از دانشجویان در مقاطع مختلف تحصیلی می‌باشند (Ghamari, 2022; Kafshchian Moghadam et al., 2024; Mohammadi Komroudi et al., 2024). دانشجویان از ارکان مهم و به عنوان مدیران و نیروی کار آینده به شمار می‌روند و نقش اساسی در پیشرفت یک جامعه ایفا می‌کنند و با توجه به شرایط خاص دانشگاه‌ها، دوران دانشجویی دوران مهیج و پرمخاطره می‌باشد که دانشجویان آن را تجربه می‌کنند (Ghasemi et al., 2022). بنابراین ارزیابی و رشد کارایی آن‌ها در آموزش عالی می‌تواند نقش بسزایی در آینده شغلی آن‌ها داشته باشد و تمام کوشش‌ها و تلاش‌های این نظام در واقع جامعه عمل پوشاندن بدین امر تلقی می‌شود (Khadivi et al., 2021) اما هم‌راستا با اهمیت آموزش و عملکرد تحصیلی دانشجویان، پرورش دانشجویان و هدایت آن‌ها برای یک زندگی سالم‌تر نیز مورد توجه بوده است. در واقع اساس پرورش فراگیران که در نظام آموزش و پرورش جریان داشته است، در نظام آموزش عالی نیز مورد توجه بوده و تلاش‌های زیادی در این راستا شده است. متغیرهای زیادی در حوزه پرورش دانشجویان وجود دارد که هر یک می‌تواند زمینه‌ساز رشد اخلاقی دانشجو و ارتباط مثبت‌تر آن‌ها با جامعه و در نهایت موفقیت بیشتر آن‌ها گردد. در این میان، بسیاری از پژوهشگران توجه و تأکید ویژه‌ای بر بخشش به عنوان خصیصه‌های انسانی مثبت داشته‌اند که می‌توانند نقش بسزایی در سلامت روان و پویایی افراد بهره‌مند از ویژگی‌های یادشده، داشته باشد (Malakcioglu, 2022; Mroz, 2020). برخی مسائل از جمله بخشش به عنوان نمونه‌ای از رفتارهای انسانی، جوانمردانه و همچنین اخلاقی توانسته است تا بسیاری از مشکلات فردی را کاهش دهد و به بهبود وضعیت نگرشی و رفتاری افراد منجر گردد (DiFonzo et al., 2020). از نقطه نظر مذهب و اسلام، بخشش به معنای چشم‌پوشی از دستورات به حق خود است که برای زیردستان دشوار است و امکان غفلت از آن اوامر وجود دارد. همچنین بخشش به معنای نگرفتن انتقامی است که فرد انتقام‌گیرنده محق آن است، اما او نمی‌گیرد (Alahdadian et al., 2022). بخشش یک راهبرد مهم تنظیم هیجان برای کنار آمدن با تعارضات بین فردی است و می‌تواند عملکرد در روابط متعهدانه و مداوم را تقویت کند (Ho et al., 2020). بررسی پیشینه نظری و تجربی مفهوم بخشش در علوم اجتماعی نشان می‌دهد که تا به امروز به این مفهوم از منظر جامعه‌شناختی در هر دو سطح فردی و اجتماعی، کمتر مورد توجه قرار گرفته است. در حالی که عفو و بخشش یک امر اجتماعی نیز بوده و با توجه به آثار اجتماعی آن، شایان مطالعه و بررسی جامعه‌شناختی است. عوامل و متغیرهای زیادی می‌توانند بر بخشش افراد تأثیرگذار باشند. بررسی این متغیرها می‌تواند سبب گردد تا بتوان برنامه‌های دقیق‌تر و مطلوب‌تری را در راستای پرورش دانشجویان را ارائه نمود. با این توصیف در این پژوهش متغیرهای هوش اخلاقی، هوش معنوی، رشد اجتماعی و احساس گناه مورد مطالعه قرار گرفته‌اند.

هوش اخلاقی شامل گستره فراشناختی یا فراعلمی است که واکنش شناخت‌ها، نگرش‌ها و فعالیت‌های اخلاقی را در چارچوب سیستم‌های ارزشی فردی امکان‌پذیر می‌سازد (Rezaei, 2022). هوش اخلاقی را ظرفیت و توانایی درک درست از نادرست، داشتن اعتقادات اخلاقی قوی و عمل به آن‌ها و رفتار در جهت صحیح و درست تعریف می‌کند. این نوع هوش، تصویر مثبت را در ذهن انسان شکل می‌دهد و به وجود آمدن شناخت و حساسیت نسبت به مسائل اخلاقی کمک می‌کند و باعث سازمان‌دهی رفتارها در رویارویی با بحران‌ها می‌گردد (Moradi & Kiekha, 2022). هوش معنوی، دربردارنده نوعی سازگاری و رفتار حل مسأله است که بارزترین سطوح رشد را در حیطه‌های مختلف شناختی، اخلاقی، هیجانی، بین فردی و غیره شامل می‌شود و فرد را در جهت هماهنگی با پدیده‌های اطرافش و دستیابی به یکپارچگی

درونی و بیرونی یاری می‌نماید (Danesh Ramroodi & Danesh Ramroodi, 2022). هوش معنوی شامل توانایی استفاده از مباحثی است که می‌تواند عملکرد و سازگاری فرد را پیش‌بینی کند و عملکرد ارزشمندی برای فرد در زندگی موجب شود (Pinto & Pinto, 2020). افراد دارای هوش معنوی بالا با ملایمت و مهربانی بیشتری با خود و دیگران برخورد می‌نمایند، در حل مسائل و چالش‌های زندگی موفق‌تر عمل و از راهبردهای مقابله‌ای سازگار استفاده می‌کنند، سختی‌ها و دشواری‌های زندگی را بهتر تحمل می‌نمایند و به صورت پویاتر، بامعنا تر و هدفمندتر به زندگی خود ادامه می‌دهند (Liu et al., 2021). فامیل متقی و همکاران (۱۴۰۰) و ام رز (۲۰۲۰)، پژوهش‌هایی را در راستای ارتباط هوش معنوی با بخشش را مورد مطالعه قرار داده‌اند و نتایج آن نشان داد که هوش معنوی می‌تواند سبب افزایش بخشش گردد. رشد اجتماعی به مجموعه پیشرفت‌های فردی در جهت شناخت اجتماع و محیط پیرامون خود و همچنین ارائه رفتار مطلوب مطابق با خواسته‌های اجتماع خود می‌باشد (Nakamura & Ishikawa, 2019). رشد اجتماعی شامل تحول مثبت در روابط میان خود و دیگران بوده و همچون سایر جنبه‌های رشد متأثر از طبیعت، آموزش و پرورش است. پیشرفت در زمینه رشد اجتماعی دستیابی به سطحی از مهارت در روابط اجتماعی را در پی دارد که افراد را قادر به زندگی سازگارانه با دیگران می‌نماید (Zellweger et al., 2019). کسانی که در زمینه رشد اجتماعی به شکوفایی رسیده‌اند، به سطحی از مهارت در روابط اجتماعی دست‌یافته‌اند که می‌توانند به راحتی با دیگران زندگی سازگارانه‌ای داشته باشند (Asadi & Donyadideh, 2022). واحدی و همکاران (۱۴۰۰)، پژوهشی را در راستای ارتباط رشد اجتماعی با بخشش را مورد مطالعه قرار داده و نشان داده‌اند که هر چه رشد اجتماعی بیشتر باشد، بخشش نیز افزایش می‌یابد. احساس گناه احساساتی را در بر می‌گیرد که دامنه آن از خود ناامید شدن و غم و اندوه گرفته تا احساس لکه‌دار شدن و ننگین شدن و مهر بدنامی خوردن را در بر می‌گیرد (Mahmoudpour et al., 2020). احساس گناه خطاهای اخلاقی (واقعی یا خیالی) را در بر می‌گیرد که در آن افراد معتقدند عمل آن‌ها به نتایج منفی منجر شده است. همچنین یک حس مسئولیت و پشیمانی دردناک بخشی از تجربه احساس گناه است (Luck & Luck-Sikorski, 2020). احساس گناه باعث می‌شود، عملکرد فرد در محیط، همراه با اضطراب و ترس شود و او نتواند خود را با محیط‌های مختلف به خوبی سازگار کند. تجربه احساس گناه، با خود انتقادی و حس بی‌ارزشی همراه است (Skelton et al., 2021). در این راستا، جردن و همکاران (۲۰۱۵)، پژوهش‌هایی را در راستای ارتباط احساس گناه با بخشش را مورد مطالعه قرار داده و نشان داده که احساس گناه می‌تواند بخشش را افزایش دهد (Jordan, 2015).

با توجه به مطالب یادشده، در سال‌های اخیر پژوهشگران تأثیرات مثبتی از بخشش را مورد تأیید قرار داده‌اند. به‌عنوان مثال، بخشش بر سلامت روان، بخشش بر کنترل خشم، بخشش بر رضایت زناشویی، بخشش بر افسردگی، اضطراب، و استرس را مورد تأیید قرار داده‌اند. بنابراین، رشد رفتارهای یادشده می‌تواند کمک شایانی به ویژگی‌های اخلاقی دانشجویان در زمان حال و آینده، چه در زندگی فردی، خانوادگی و چه در زندگی شغلی و اجتماعی، داشته باشد. از سویی، ارزیابی پژوهش‌های انجام‌شده داخلی و خارجی، نشان از آن دارد که متغیر بخشش، کمتر در حوزه دانشجویان مورد مطالعه قرار گرفته است و به‌نوعی خلأ پژوهشی در این حوزه مشهود است. ضمن آنکه به جهت آثار مثبت بخشش دانشجویان سبب شده است تا بررسی عامل‌های تأثیرگذار بر این متغیرها، از اهمیت بسزایی برخوردار باشد. در واقع، شناخت عامل‌های مؤثر بر بخشش می‌تواند زمینه‌ساز به‌کارگیری روش‌های مؤثر و اثربخش، در راستای تقویت آن‌ها گردد. بالعکس عدم توجه به متغیرهای یادشده و شناخت عامل‌های مؤثر بر آن، می‌تواند سبب گردد تا عدم رشد بخشش در بین دانشجویان، سبب تأثیرات منفی بر سلامت روان و ارتباط فردی و اجتماعی دانشجویان در آینده گردد. بر این اساس، این پژوهش به دنبال پاسخ به این سوال است که آیا هوش اخلاقی، هوش معنوی و رشد اجتماعی با میانجی‌گری احساس گناه بر بخشش تأثیرگذار است؟

مواد و روش پژوهش

این پژوهش با توجه به هدف آن از نوع پژوهش‌های بنیادی و از لحاظ شیوه گردآوری داده‌ها به صورت مقطعی و تحلیل آن‌ها به روش توصیفی و از نوع پژوهش‌های همبستگی مبتنی بر روش مدل‌یابی معادلات ساختاری (SEM)، می‌باشد و به شکل میدانی اجرا شده است. جامعه آماری پژوهش، شامل کلیه دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی می‌باشند که بنا بر آمار و اطلاعات ارائه‌شده، تعداد دانشجویان به تعداد ۱۰۰۰۰ دانشجوی بوده که در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲ در دانشگاه مشغول تحصیل می‌باشند. با توجه به تعداد متغیرهای پنهان در این پژوهش که شامل ۶ متغیر اصلی با ۲۴ زیر مؤلفه (متغیرهای پنهان)، می‌باشند. تعداد نمونه آماری این پژوهش (۲۴*۲۰)، ۴۸۰ نفر از دانشجویان در نظر گرفته شده است. در مورد حجم نمونه در روش مدل‌یابی معادلات ساختاری دیدگاه‌های متفاوتی مطرح شده است. یک قاعده کلی در نمونه‌گیری معادلات ساختاری این است که اندازه نمونه بالاتر از ۲۰۰ بزرگ در نظر گرفته می‌شود. بر این اساس حجم نمونه پژوهش حاضر ۴۸۰ دانشجوی بود که نمونه بزرگ و خوبی است.

- **پرسشنامه هوش معنوی:** این آزمون در سال ۱۳۸۷ توسط عبدالله زاده با همکاری کشمیری و عرب احمدی روی دانشجویان دانشگاه پیام نور هنجار شده است. پایایی پرسشنامه به وسیله آلفای کرونباخ، ۰/۸۹ به دست آمده است و برای بررسی روایی، علاوه بر روایی محتوای صوری که سال‌ها از نظر متخصصان تأیید شده است، از تحلیل عاملی نیز استفاده شده و همبستگی کلیه سؤال‌ها بالای ۰/۳ بوده است. در چرخش به روش واریماکس برای کاهش متغیرها ۲ عامل اصلی به دست آمد که عامل درک و ارتباط با سرچشمه هستی با ۱۲ سؤال و عامل زندگی معنوی یا اتکا به هستی درونی با ۱۷ سؤال می‌باشد. در این آزمون به گزینه کاملاً مخالفم نمره یک و مخالفم نمره دو، تا حدودی نمره سه، موافقم نمره چهار و کاملاً موافقم نمره پنج داده می‌شود و دامنه نمرات بین ۲۹ تا ۱۴۵ است. هرچقدر فردی در این آزمون نمره بالاتری کسب کند از هوش معنوی بالاتری برخوردار است (Fimasari, 2024; Raheja, 2024; Senmar et al., 2023).

- **پرسشنامه هوش اخلاقی:** پرسشنامه توسط لنینک و کیل در سال (۲۰۰۵) اعتباریابی شده و شامل ۴۰ عبارت است و به صورت لیکرت (هرگز نمره ۱، به ندرت، گاهی اوقات، اغلب و تمام اوقات نمره ۵) نمره‌گذاری شده‌اند. پایایی این آزمون در پژوهش قرمزی (۱۳۹۳) با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ ۰/۹۴ و روایی صوری و محتوایی و هماهنگی درونی مؤلفه‌های آن توسط متخصصان مورد تأیید قرار گرفته است. پرسشنامه مذکور دارای ده بعد عمل کردن مبتنی بر اصول، ارزش‌ها و باورها، راست‌گویی، استقامت و پافشاری برای حق (ایستادگی به خاطر حقیقت)، وفای به عهد، مسئولیت‌پذیری برای تصمیمات شخصی، اقرار به اشتباهات و شکست‌ها، قبول مسئولیت برای خدمت به دیگران، فعالانه علاقه‌مند بودن به دیگران (اهمیت دادن خودجوش به دیگران)، توانایی در بخشش اشتباهات خود، توانایی در بخشش اشتباهات دیگران است. پاسخ‌دهندگان، به هر پرسش بر روی طیف ۵ گزینه‌ای هرگز تا همیشه پاسخ می‌دهند که به ترتیب به این گزینه‌ها امتیاز ۱ تا ۵ تعلق می‌گیرد (Farsi, 2024; Sheikh Bakloo & Behmard, 2024).

- **پرسشنامه رشد اجتماعی:** تست رشد اجتماعی وایلند در سال ۱۹۵۳ توسط دل تهیه و تدوین گردید و در سال ۱۳۵۷ توسط محمدتقی براهنی. ولی اخوت و لقمان دانشمند، ترجمه و رواسازی شده است. ضریب پایایی با باز آزمایی ۱۲۳ نفر، ۰/۹۲ گزارش شده است. مقیاس رشد اجتماعی وایلند یکی از مقیاس‌های تحولی است که با میزان توانایی فرد در برآوردن نیازهای عملی خود و قبول مسئولیت سروکار دارد. در واقع: این که فرد در زندگی روزمره توانایی انجام چه کارهایی را دارد اساس مقیاس را تشکیل می‌دهد. این مقیاس گستره‌ی سنی تولد تا بالاتر از ۲۵ سالگی را در برمی‌گیرد. این مقیاس دارای ۱۱۷ ماده است که به گروه‌های یک‌ساله تقسیم شده‌اند. در هر ماده اطلاعات موردنیاز نه از طریق موقعیت‌های آزمون بلکه از راه مصاحبه با مطلعین یا خود آزمودنی به دست می‌آید که بخش بالای ۲۰ سال شامل ۱۵ سؤال با مؤلفه‌های خود رهبری، اجتماعی بودن و مسائل شغلی و مسئولیت‌ها می‌باشد. مقیاس وایلند روی ۶۲۰ نفر (شامل ۱۰ مرد و ۱۰ زن) در هر

یک از گروه‌های سنی از تولد تا ۳۰ سالگی، هنجاریابی شده است (Asadi & Donyadideh, 2022; Moradi & Kiekha, 2022; Vahidi et al., 2021).

- **پرسشنامه بخشش:** پرسشنامه مقیاس ارزیابی گرایش به بخشش هارتلند دارای ۱۸ سؤال بوده که توسط هافمن و همکارانش در سال ۲۰۰۵ طراحی و ساخته شده است و دارای سه بعد (خود بخششی، دیگر بخششی و موقعیت بخشی) می‌باشد. و نمره‌گذاری (از تقریباً همیشه در مورد من غلط است با نمره ۱ و تقریباً همیشه در مورد من درست است با نمره ۷) می‌باشد. و همچنین ضریب آلفای کرونباخ در پژوهش تقوایی نیا (۱۳۹۲)، ۰/۶۶ می‌باشد. عبارات ۲، ۴، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۱، ۱۳، ۱۵ و ۷ به صورت معکوس نمره‌گذاری می‌شوند. برای به دست آوردن نمره کل نمره همه عبارات باهم جمع می‌شود، هر چه نمره‌ی فرد بالاتر باشد میزان بخشش وی نیز بالاتر خواهد بود. روایی و پایایی این پرسشنامه در پژوهش‌های بسیاری در ایران تأیید شده است (Kord et al., 2024).

- **پرسشنامه احساس گناه:** پرسشنامه احساس گناه گوکلر یکی از ابزارهای خودسنجی تهیه شده در زمینه احساس گناه است. این پرسشنامه توسط گوگلر و جونز بین سال‌های ۱۹۸۸ تا ۱۹۹۲ ساخته شده، تکمیل و اصلاح گردیده است. این پرسشنامه دارای ۴۵ گویه و سه خرده مقیاس است. مؤلفه‌های پرسشنامه شامل خصیصه گناه، حالت گناه، معیارهای اخلاقی می‌باشد. در ایران روایی محتوایی و صوری پرسشنامه توسط نظیری (۱۳۷۴) مورد تأیید قرار گرفت. پایایی حاصل از باز آزمایی در یک‌فاصله ۱۰ هفته‌ای برای خرده مقیاس معیارهای اخلاقی ۰/۸۱، برای خصیصه گناه ۰/۷۲ و برای حالت گناه ۰/۵۶ ذکر شده است (Mahmoudpour et al., 2020).

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی و استنباطی استفاده شد. آمار توصیفی در قالب میانگین، فراوانی، درصد فراوانی و انحراف معیار بوده است. برخی از آزمون‌های مورد استفاده در این پژوهش شامل تحلیل عاملی تأییدی، نیکویی برازش، ضرایب مسیر و معنی‌داری، شاخص‌های نیکویی برازش، آزمون کولموگروف اسمیرنوف، ضریب همبستگی پیرسون، شاخص‌های نیکویی برازش می‌باشد.

یافته‌ها

نتایج ضرایب همبستگی بین متغیرهای برون‌زا و میانجی با درون‌زا و همچنین برون‌زا با میانجی در ماتریس همبستگی ارائه شده است.

جدول ۱

نتایج ضریب همبستگی پیرسون بین متغیرهای پژوهش

متغیرها	۱	۲	۳
هوش اخلاقی	۱		
هوش معنوی	۰/۴۳۹**	۱	
رشد اجتماعی	۰/۴۴۱**		۱
احساس گناه	-۰/۳۶۰**	-۰/۴۲۱**	-۰/۵۱۸**
بخشش	۰/۴۸۷**	۰/۴۹۷**	۰/۷۲۰**

نتایج ضریب همبستگی پیرسون نشان داد که بین هوش اخلاقی با احساس گناه رابطه منفی و معنادار است ($P < ۰/۰۱$; $r = -۰/۳۶۰$).

بین هوش اخلاقی با بخشش رابطه مثبت و معنادار است ($P < ۰/۰۱$; $r = ۰/۴۸۷$). بین هوش معنوی با احساس گناه رابطه منفی و معنادار است

بین هوش معنوی با بخشش رابطه مثبت و معنادار است ($r = 0/497$; $P < 0/01$). بین رشد اجتماعی با احساس گناه رابطه منفی و معنادار است ($r = -0/518$; $P < 0/01$). بین رشد اجتماعی با بخشش رابطه مثبت و معنادار است ($r = 0/720$; $P < 0/01$). وجود دارد.

نتایج آزمون همبستگی متقابل بین مؤلفه‌های متغیرها در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲

همبستگی متقابل بین مؤلفه‌های متغیرها

متغیر	احساس گناه	بخشش
خود رهبری	-0/256**	0/429**
اجتماعی بودن	-0/198**	0/421**
مسائل شغلی و مسئولیت‌ها	-0/122**	0/160**
رشد اجتماعی	-0/518**	0/720**
عمل کردن مبتنی بر اصول، ارزش‌ها و باورها	-0/408**	0/256**
راست‌گویی	-0/487**	0/262**
استقامت و پافشاری برای حق (ایستادگی به خاطر حقیقت)	-0/556**	0/335**
وفای به عهد	-0/519**	0/304**
مسئولیت‌پذیری برای تصمیمات شخصی	-0/512**	0/211**
اقرار به اشتباهات و شکست‌ها	-0/460**	0/281**
قبول مسئولیت برای خدمت به دیگران	-0/556**	0/315**
فعالانه علاقه‌مند بودن به دیگران (اهمیت دادن خودجوش به دیگران)	-0/517**	0/278**
توانایی در بخشش اشتباهات خود	-0/515**	0/397**
توانایی در بخشش اشتباهات دیگران	-0/501**	0/487**
هوش اخلاقی	-0/360**	0/412**
درک و ارتباط با سرچشمه هستی	-0/412**	0/430**
زندگی معنوی با اتکا به هستی درونی	-0/478**	0/493**
هوش معنوی	-0/421**	0/497**

برای تحلیل فرضیه‌ها، ابتدا باید مدل نظری تدوین شده برای هر فرضیه مورد پردازش قرار گیرد تا مشخص شود که داده‌های جمع‌آوری شده تا چه اندازه مدل نظری را مورد حمایت قرار می‌دهد که برای پاسخ به این سؤال از شاخص‌های کمی برازش مدل استفاده می‌شود. در صورتی که شاخص‌های کلی قابل قبول بودند یا به عبارتی مدل نظری مورد تأیید قرار گرفت در آن صورت می‌توان به روابط درون مدل پرداخت که این روابط متقابل ضریب رگرسیونی (ضریب تأثیر) مربوط به فرضیه و بارهای عاملی مربوط به هر گویه می‌باشند که برای آزمون قابل قبول بودن این ضرایب (ضرایب تأثیر بارهای عامل) از شاخص جزئی P استفاده می‌شود که مقدار آن برای مقادیر قابل قبول کم‌تر از 0/05 می‌باشد. جدول ۳، شاخص‌های برازش مدل به همراه مقادیر مطلوب را نشان می‌دهد.

جدول ۳

شاخص‌های نیکویی برازش مدل پیشنهادی

شاخص‌های برازش	میزان	ملاک	تفسیر
مطلق	کای اسکوئر (χ ²)	۲۵۶۷/۲۳۷	-
	درجه آزادی (df)	۴۹۵	-
	سطح معناداری	۰/۰۰۱	کمتر از ۰/۰۵
	نسبت کای اسکوئر به درجه آزادی (χ ² /df)	۵/۱۸	بین ۱ تا ۵
	شاخص نیکویی برازش (GFI)	۰/۷۹۰	بیشتر از ۰/۹۰
	شاخص نیکویی برازش اصلاح شده (AGFI)	۰/۶۸	بیشتر از ۰/۸۵
تطبیقی	شاخص برازش نسبی (RFI)	۰/۸۶۰	بیشتر از ۰/۹۰
	شاخص برازش افزایشی (IFI)	۰/۷۶۰	بیشتر از ۰/۹۰
	شاخص برازش تطبیقی (CFI)	۰/۷۹۰	بیشتر از ۰/۹۰
	شاخص توکلر-لوپس (TLI)	۰/۶۹۰	بیشتر از ۰/۹۰
	شاخص برازش هنجار شده (NFI)	۰/۷۱۰	بیشتر از ۰/۹۰
مقتصد	ریشه میانگین مربعات خطای برآورد (RMSEA)	۰/۰۹۴	کمتر از ۰/۱
	شاخص برازش مقتصد هنجار شده (PNFI)	۰/۷۷۹	بیشتر از ۰/۵۰
	شاخص نیکویی برازش مقتصد (PGFI)	۰/۶۸۴	بیشتر از ۰/۵۰

شاخص‌های GFI، AGFI، RFI، IFI، CFI، TLI و NFI از شاخص‌های مطلق و تطبیقی هستند که مقدار بیشتر از ۰/۹۰ برای این مقدار نشان از برازش خوب مدل توسط داده‌ها دارد. این در حالی است که برای مدل اولیه همه این شاخص‌ها کمتر از ۰/۹۰ به دست آمد که نشان از برازش ضعیف مدل دارد. همچنین مقدار RMSEA برابر با ۰/۰۹۴ می‌باشد. لذا این مقدار کمتر از ۰/۱ است که نشان‌دهنده این است که میانگین مجذور خطاهای مدل مناسب است و مدل قابل قبول می‌باشد. همچنین مقدار کای اسکوئر به درجه آزادی (۲۵۶۷/۲۳۷) بر ۴۹۵ = ۵/۱۸) بین ۱ و ۵ می‌باشد که نشان می‌دهند مدل اندازه‌گیری متغیرهای پژوهش، فقط در این دو شاخص حد نصاب لازم را کسب کرده‌اند. در مجموع با توجه به مطالب بالا و شاخص‌های کمی برازش می‌توان نتیجه گرفت که مدل پیشنهادی تحقیق دارای برازش قابل قبولی با واقعیت نیست و نشانگر این است که مدل، نیاز به اصلاح دارد. بر این اساس، تعدیل‌هایی بر اساس مبانی نظری و تجربی صورت گرفت؛ به طوری که مدل پیشنهادی رابطه هوش اخلاقی، هوش معنوی و رشد اجتماعی با بخشش با میانجیگری احساس گناه در دانشجویان دانشگاه آزاد برازش مدل مناسبی دارد.

با توجه به داده‌های بدست آمده، مفروضه‌های تحلیل مسیر رعایت شده است؛ لذا برای بررسی روابط ساختاری بین متغیرهای پژوهش از تحلیل مسیر استفاده گردید. **جدول ۴**، شاخص‌های برازش مدل به همراه مقادیر مطلوب را نشان می‌دهد.

جدول ۴

شاخص‌های برازش مدل اصلاح‌شده

شاخص‌های برازش	میزان	ملاک	تفسیر
مطلق	۱۲۶۶/۸۵	-	-
کای‌اسکوئر (χ^2)	۴۹۵	-	-
درجه آزادی (df)	۰/۰۰۱	کمتر از ۰/۰۵	-
سطح معناداری	۲/۵۶	کمتر از ۳	برازش مطلوب
نسبت کای‌اسکوئر به درجه آزادی (χ^2/df)	۰/۹۱۱	بیشتر از ۰/۹۰	برازش مطلوب
شاخص نیکویی برازش (GFI)	۰/۸۶۷	بیشتر از ۰/۸۵	برازش مطلوب
شاخص نیکویی برازش اصلاح‌شده (AGFI)	۰/۹۳۵	بیشتر از ۰/۹۰	برازش مطلوب
تطبیقی	۰/۹۲۳	بیشتر از ۰/۹۰	برازش مطلوب
شاخص برازش نسبی (RFI)	۰/۹۲۱	بیشتر از ۰/۹۰	برازش مطلوب
شاخص برازش افزایشی (IFI)	۰/۹۲۳	بیشتر از ۰/۹۰	برازش مطلوب
شاخص برازش تطبیقی (CFI)	۰/۹۱۶	بیشتر از ۰/۹۰	برازش مطلوب
شاخص توکلر-لوپس (TLI)	۰/۰۷۷	کمتر از ۰/۱	برازش مطلوب
شاخص برازش هنجار شده (NFI)	۰/۶۶۶	بیشتر از ۰/۵۰	برازش مطلوب
مقتصد	۰/۶۷۲	بیشتر از ۰/۵۰	برازش مطلوب
ریشه میانگین مربعات خطای برآورد (RMSEA)			
شاخص برازش مقتصد هنجار شده (PNFI)			
شاخص نیکویی برازش مقتصد (PGFI)			

نتایج جدول ۴ نشان می‌دهد که مقدار آماره χ^2 برابر با ۱۲۶۶/۸۴ با درجه آزادی ۴۹۵ است، که حاصل تقسیم کای‌اسکوئر تقسیم بر درجه آزادی (۲/۵۶) کمتر از ۳ هست که حاکی از برازش عالی مدل می‌باشد. GFI برابر با ۰/۹۱۱ است که نشان‌دهنده برازش مطلوب مدل است. AGFI برابر ۰/۸۶۷ می‌باشد که بزرگ‌تر از ۰/۸۵ بنابراین مدل از برازش مطلوب برخوردار است. مقدار RMSEA نیز ۰/۰۷۷ می‌باشد که با توجه به اینکه کمتر از ۰/۱ است، مطلوب بوده و نشان‌دهنده تأیید مدل پژوهش می‌باشد. شاخص NFI برابر با ۰/۹۱۶، شاخص TLI برابر با ۰/۹۲۳، شاخص CFI برابر با ۰/۹۲۱ و شاخص RFI برابر با ۰/۹۳۵ است که همگی نشان‌دهنده برازش مطلوب و تأیید مدل پژوهش می‌باشد. با توجه به مطالب بالا و شاخص‌های کمی برازش می‌توان نتیجه گرفت که مدل نظری مربوط به مدل نظری تحقیق مدلی قابل قبول است. پس حال می‌توان به روابط درون مدل و مقادیر ضریب رگرسیونی بین متغیرهای پنهان پرداخت. برای آزمون فرضیه از شاخص جزئی (p-value) استفاده شده است و شرط معنی‌دار بودن یک رابطه این است که مقدار این شاخص برای رابطه مورد نظر کم‌تر از ۰/۰۵ باشد. بنابراین مدل پیشنهادی مدل رابطه هوش اخلاقی، هوش معنوی و رشد اجتماعی با بخشش با میانجی‌گری احساس گناه در دانشجویان دانشگاه آزاد با داده‌ای پژوهشی برازش مدل مناسبی دارد، با توجه به داده‌های پژوهش برازش مناسبی دارد.

جدول ۵

برآورد مسیرهای موجود در مدل با توجه به نقش متغیر میانجی با استفاده از بوت‌استرپ

متغیر برون‌زا	متغیر واسطه	متغیر درون‌زا	مقدار برآورد	حد بالا	حد پایین	سطح معناداری	فاصله اطمینان
هوش اخلاقی	احساس گناه	بخشش	-۰/۵۲۰	۰/۳۷۹	۰/۱۷۳	۰/۰۰۵	۰/۹۹
هوش معنوی	احساس گناه	بخشش	-۰/۵۷۸	۰/۳۱۲	۰/۱۳۲	۰/۰۰۵	۰/۹۹
رشد اجتماعی	احساس گناه	بخشش	-۰/۶۱۲	۰/۳۲۴	۰/۱۲۸	۰/۰۰۵	۰/۹۹

بنابراین فرضیه رابطه هوش اخلاقی، هوش معنوی و رشد اجتماعی با بخشش با میانجیگری احساس گناه در دانشجویان دانشگاه آزاد معنادار است، تأیید می‌شود.

در **جدول ۶**، ضرایب اثر مستقیم و سطح معنی‌داری بین متغیرهای پژوهش آورده شده است.

جدول ۶

برآوردهای مربوط به رابطه مستقیم متغیر مستقل و متغیر میانجی بر متغیر وابسته

مسیر	ضرایب استاندارد	خطای معیار	نسبت بحرانی	سطح معنی‌داری
هوش اخلاقی <---> با احساس گناه	-۰/۳۶۰	۰/۲۶۵	-۴/۳۴	۰/۰۰۰۵
هوش اخلاقی <---> با بخشش	۰/۴۸۷	۰/۳۲۷	۵/۸۵	۰/۰۰۰۵
هوش معنوی <---> با احساس گناه	-۰/۴۲۱	۰/۱۲۷	-۵/۱۹	۰/۰۰۰۵
هوش معنوی <---> با بخشش	۰/۴۹۷	۰/۱۴۵	۵/۹۵	۰/۰۰۰۵
رشد اجتماعی <---> با احساس گناه	=۰/۵۱۸	۰/۳۵۶	-۶/۱۶	۰/۰۰۰۵
رشد اجتماعی <---> با بخشش	۰/۷۲۰	۰/۲۳۹	۸/۱۸	۰/۰۰۰۵
احساس گناه <---> با بخشش	-۰/۶۸۱	۰/۱۷۸	-۷/۷۹	۰/۰۰۰۵

نتایج داده‌ها نشان داده است:

- **هوش اخلاقی سبب کاهش احساس گناه می‌شود.** بر اساس **جدول ۶**، قدرت رابطه مستقیم "هوش اخلاقی با احساس گناه" برابر $۰/۳۶$ - محاسبه شده است که نشان می‌دهد همبستگی مطلوب است. آماره t آزمون نیز $-۴/۳۴$ - به دست آمده است که بزرگ‌تر از مقدار بحرانی t در سطح خطای ۵% یعنی $۱/۹۶$ بوده و نشان می‌دهد همبستگی مشاهده شده معنادار است. بنابراین می‌توان گفت بین هوش اخلاقی با احساس گناه رابطه وجود دارد، از لحاظ آماری این رابطه در جهت منفی معنادار است.
- **هوش معنوی سبب کاهش احساس گناه می‌شود.** بر اساس **جدول ۶**، قدرت رابطه مستقیم "هوش معنوی با احساس گناه" برابر $۰/۴۲$ - محاسبه شده است که نشان می‌دهد همبستگی مطلوب است. آماره t آزمون نیز $-۵/۱۹$ - به دست آمده است که بزرگ‌تر از مقدار بحرانی t در سطح خطای ۵% یعنی $۱/۹۶$ بوده و نشان می‌دهد همبستگی مشاهده شده معنادار است. بنابراین می‌توان گفت بین هوش معنوی با احساس گناه رابطه وجود دارد، از لحاظ آماری این رابطه در جهت منفی معنادار است.
- **رشد اجتماعی سبب کاهش احساس گناه می‌شود.** بر اساس **جدول ۶**، قدرت اثر مستقیم "رشد اجتماعی با احساس گناه" برابر $۰/۵۱$ - محاسبه شده است که نشان می‌دهد همبستگی مطلوب است. آماره t آزمون نیز $-۶/۱۶$ - به دست آمده است که بزرگ‌تر از مقدار بحرانی t در سطح خطای ۵% یعنی $۱/۹۶$ بوده و نشان می‌دهد همبستگی مشاهده شده معنادار است. بنابراین می‌توان گفت بین رشد اجتماعی با احساس گناه رابطه وجود دارد، از لحاظ آماری این رابطه در جهت منفی معنادار است.
- **بین هوش اخلاقی با بخشش رابطه وجود دارد.** بر اساس **جدول ۶**، قدرت رابطه مستقیم "هوش اخلاقی با بخشش" برابر $۰/۴۸$ - محاسبه شده است که نشان می‌دهد همبستگی مطلوب است. آماره t آزمون نیز $۵/۸۵$ - به دست آمده است که بزرگ‌تر از مقدار بحرانی t در سطح خطای ۵% یعنی $۱/۹۶$ بوده و نشان می‌دهد همبستگی مشاهده شده معنادار است. بنابراین می‌توان گفت بین هوش اخلاقی با بخشش رابطه وجود دارد، از لحاظ آماری این رابطه در جهت مثبت معنادار است.

- بین هوش معنوی با بخشش رابطه وجود دارد. بر اساس جدول ۶، قدرت رابطه مستقیم " هوش معنوی با بخشش " برابر $0/49$ محاسبه شده است که نشان می‌دهد همبستگی مطلوب است. آماره t آزمون نیز $5/95$ به دست آمده است که بزرگ‌تر از مقدار بحرانی t در سطح خطای 5% یعنی $1/96$ بوده و نشان می‌دهد همبستگی مشاهده شده معنادار است. بنابراین می‌توان گفت بین هوش معنوی با بخشش رابطه وجود دارد، از لحاظ آماری این رابطه در جهت مثبت معنادار است.

- بین رشد اجتماعی با بخشش رابطه وجود دارد. بر اساس جدول ۶، قدرت رابطه مستقیم " رشد اجتماعی با بخشش " برابر $0/72$ محاسبه شده است که نشان می‌دهد همبستگی مطلوب است. آماره t آزمون نیز $8/18$ به دست آمده است که بزرگ‌تر از مقدار بحرانی t در سطح خطای 5% یعنی $1/96$ بوده و نشان می‌دهد همبستگی مشاهده شده معنادار است. بنابراین می‌توان گفت بین رشد اجتماعی با بخشش رابطه وجود دارد، از لحاظ آماری این رابطه در جهت مثبت معنادار است.

- بین احساس گناه با بخشش رابطه وجود دارد. بر اساس جدول ۶، قدرت رابطه مستقیم " احساس گناه با بخشش " برابر $0/68$ محاسبه شده است که نشان می‌دهد همبستگی مطلوب است. آماره t آزمون نیز $7/79$ به دست آمده است که بزرگ‌تر از مقدار بحرانی t در سطح خطای 5% یعنی $1/96$ بوده و نشان می‌دهد همبستگی مشاهده شده معنادار است. بنابراین می‌توان گفت بین احساس گناه با بخشش رابطه وجود دارد، از لحاظ آماری این رابطه در جهت مثبت معنادار است.

بحث و نتیجه‌گیری

باتوجه به داده‌های بدست آمده می‌توان گفت، نتایج به دست آمده نشان داده است که بین هوش اخلاقی با احساس گناه رابطه وجود دارد، از لحاظ آماری این رابطه در جهت منفی معنادار است. در تبیین این یافته می‌توان گفت، این نوع هوش سبب می‌شود افراد از باورهای فردی و اجتماعی خود پیروی کنند و دو نگاه در خصوص تأثیر این هوش بر احساس گناه وجود دارد که در نگاه اول می‌توان گفت، افرادی که دارای هوش اخلاقی بالایی هستند، زمانی که هنجارهای شخصی و اجتماعی را نقض می‌کنند بیشتر احساس گناه را تجربه می‌کنند. از طرفی، سرپیچی از اصول اخلاقی برای فرد احساس گناه و محکومیت به وجود می‌آورد. این در حالی است که افراد باهوش اخلاقی بالا، توجه و تعهد بالایی در حوزه اخلاق دارند که این امر می‌تواند سبب گردد آن‌ها احساس گناه کمتری را تجربه نمایند. از سویی می‌توان گفت، افرادی که هوش اخلاقی بالایی دارند، مسئولیت خطای خود را می‌پذیرند و بدین ترتیب احساس گناه را در خود کاهش داده و سعی بر جبران آن می‌نمایند. در نهایت می‌توان گفت، افرادی که هوش اخلاقی بالایی دارند، بیشتر بر احساسات فردی و تعهدات اخلاقی خود کنترل دارند که این امر سبب می‌گردد تا آن‌ها در برابر تخطی یا خطایی که صورت می‌گیرد، کمتر خود را سرزنش کنند. بنابراین، می‌توان گفت با توجه به نتایج به دست آمده از این پژوهش، هوش اخلاقی می‌تواند سبب کاهش احساس گناه گردد. همچنین نتایج دیگر نشان داده است که بین هوش معنوی با احساس گناه رابطه وجود دارد، از لحاظ آماری این رابطه در جهت منفی معنادار است. در تبیین این یافته می‌توان گفت، لیو و همکاران (۲۰۲۱)، اذعان داشته‌اند که یکی از ویژگی‌های افراد باهوش معنوی بالا، از راهبردهای مقابله‌ای سازگار استفاده می‌کنند که این امر می‌تواند سبب گردد تا فرد به جای انتقاد از خود برای یک عمل خاص و آسیب‌هایی که ممکن است فرد بر دیگران وارد کند، زمینه بهبود شرایط را فراهم سازد (Liu et al., 2021) و در نتیجه از سرمایه روان‌شناختی بالاتری برخوردارند. بنابراین، توانایی فشار در برابر مسائل و مشکلات زندگی می‌تواند سبب گردد آن‌ها تصمیمات درست‌تری برای مقابله با نتایج عملکرد خود در برابر دیگران و یا پشیمانی حاصل از عملکرد آن‌ها در برابر دیگران داشته باشند و این امر سبب می‌گردد آن‌ها کمتر نشخوار فکری نموده و احساس گناه کمتری را تجربه نمایند. در نهایت می‌توان گفت که هوش معنوی می‌تواند در تصمیم‌گیری در امر درست یا نادرست به افراد دارای هوش معنوی کمک نماید که نسبت به رویدادهایی که خارج از کنترل آن‌ها

اتفاق می‌افتد احساس مسئولیت اغراق‌آمیزی نداشته باشند و این امر می‌تواند بر کاهش احساس گناه آنان تأثیرگذار باشد. نتایج دیگر نشان داد بین رشد اجتماعی با احساس گناه رابطه وجود دارد، از لحاظ آماری این رابطه در جهت منفی معنادار است. در تبیین این یافته می‌توان گفت، افراد دارای هوش معنوی بالا با دیدی انتقادی و واقع بینانه به مسائل اطراف خود می‌نگرند. این افراد از سطحی‌نگری به دورند و فراتر از افراد عادی نسبت به مسائل مشترک زندگی فکر می‌کنند، این روحيات باعث می‌شود تا نسبت به خطاهای دیگران با اغماض و چشم‌پوشی بیشتری برخورد کنند و بخشودگی آنان بالا رود. یافته دیگر این پژوهش نشان داد بین هوش اخلاقی با بخشش رابطه وجود دارد، از لحاظ آماری این رابطه در جهت مثبت معنادار است. در تبیین این یافته می‌توان گفت، افراد با درجه هوش اخلاقی بالا می‌توانند ارتباط مؤثرتری با دیگران برقرار نموده و بیش از سایرین خطاهای دیگران را نادیده بگیرند. از سویی، برخی از پژوهشگران اذعان داشته‌اند که هوش اخلاقی می‌تواند باعث هدایت رفتارهای فرد شود و به عنوان یک‌جهت یاب عمل کند و بنابراین می‌تواند باعث تقویت روابط بین فردی، تقویت روابط و سازگاری اجتماعی شود، در نتیجه فرد می‌تواند با دیگران همدلی کند و باعث افزایش نوع‌دوستی و در نهایت بخشش آن‌ها شود. بنابراین، می‌توان گفت کسی که به لحاظ هوش اخلاقی رشد یابد، توجه و تمایل بیشتری برای بخشش دیگران دارد. نتایج دیگر پژوهش همچنین نشان داد بین هوش معنوی با بخشش رابطه وجود دارد، از لحاظ آماری این رابطه در جهت مثبت معنادار است. در تبیین این یافته می‌توان گفت، از دیدگاه آموز در سال ۱۹۹۹، هوش معنوی ممکن است در قالب‌های صداقت، دلسوزی و غیره می‌باشد و این‌گونه افراد در صورت ناسازگاری از کردار خود متأسف و محزون شده و به راحتی به جای سرزنش دیگران، گناه و مسئولیت رفتار خود را بر گردن گرفته و در جهت سازگاری و بخشش قدم برمی‌دارند. از این‌رو، افراد باهوش بالا در زندگی روزمره خود نیز سازگارتر بوده، بهتر می‌توانند با محیط‌ها و موقعیت‌های جدید زندگی سازگار شوند. این توانایی افراد در سازگاری سبب می‌شود تا آن‌ها بتوانند راحت‌تر دیگران و خود را ببخشند و سعی بر کاهش تنش و بهبود روابط نمایند. بنابراین به هر میزان هوش معنوی افراد در وضعیت مطلوب‌تری قرار داشته باشد، به همان میزان می‌توان امیدوار بود که افراد بتوانند از خطاهای دیگران چشم‌پوشی نموده و آن‌ها را ببخشند. البته این امر در بخش خود نیز مؤثر است و افراد راحت‌تر خطاهای خویش را می‌بخشند و سعی بر جبران خطای خویش می‌نمایند. همچنین می‌توان بر اساس داده‌های پژوهش گفت، بین رشد اجتماعی با بخشش رابطه وجود دارد، از لحاظ آماری این رابطه در جهت مثبت معنادار است. در تبیین این یافته می‌توان گفت، رشد اجتماعی، نوعی توجه و دل‌نگرانی نسبت به دیگران را نیز شامل می‌گردد که سبب می‌گردد افراد بیشتر به افراد اطراف خویش توجه نمایند. افرادی که از رشد اجتماعی مطلوبی برخوردار باشند، زمانی که با رفتارهای نامناسب دیگران روبرو گردند به علت آنکه توجه بیش از پیش به آن‌ها دارند، کمتر بر تعارض با آن‌ها گام برمی‌دارند. افراد با رشد اجتماعی بالاتر، بیشتر به بخشش دیگران اهمیت می‌دهند. بنابراین می‌توان این‌گونه اذعان نمود که افراد با مهارت‌های اجتماعی بالاتر، ضمن مهارت برخورد با افراد دیگر در شرایط مختلف، در صورت وجود مشکلات و چالش‌ها از سوی اطرافیان، شرایط آن‌ها را بیشتر درک نموده و سعی می‌نمایند با گذشت و صبوری، بحران به وجود آمده را جبران کنند. در نهایت نتایج حاصل از داده‌ها نشان داد که بین احساس گناه با بخشش رابطه وجود دارد، از لحاظ آماری این رابطه در جهت مثبت معنادار است. افرادی که احساس گناه می‌کنند، خود را منشأ مشکل می‌دانند اما با بخشش این احساس در آن‌ها کاهش می‌یابد. بنابراین سعی می‌کنند با بخشش احساس گناه خویش را بکاهند. بنابراین می‌توان گفت، احساس گناه به خطاکار انگیزه می‌دهد تا تخطی خود را با گذراندن مراحل اصلاح و ایجاد تعهد نسبت به تغییر رفتار در آینده جبران نماید و از این مسیر بتواند خود را بابت خطاهای شکل گرفته ببخشد و بدون شک کسی که بتواند خود را ببخشد، توانایی لازم برای بخشش دیگران را نیز دارد. بر این اساس، می‌توان گفت، افزایش احساس گناه می‌تواند سبب افزایش بخشش خود یا دیگران گردد.

پیشنهاد می‌گردد در پژوهش‌های آتی، این پژوهش در بین سایر دانشجویان و یا دانش‌آموزان مورد مطالعه قرار گیرد و نتایج آن با نتایج به‌دست‌آمده در این پژوهش، مورد مقایسه قرار گیرد. همچنین پیشنهاد می‌گردد در پژوهش‌های آتی، سایر متغیرها همچون هوش

هیجانی، سلامت روان و غیره به مدل مفهومی این پژوهش، اضافه گردد. در نهایت پیشنهاد می‌گردد انجام این پژوهش به تفکیک جنسیت صورت پذیرد و نتایج آن با یکدیگر مورد مقایسه قرار گیرد.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازین اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازین و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

References

- Alahdadian, N., Bahrami, A., & Moradi, J. (2022). The Effect of Forgiveness Training on Perception of Failure in Female Volleyball Players. *Quarterly Journal of Sports Psychology*, 7(1), 159-170. https://mbps.sbu.ac.ir/article_102268.html
- Asadi, Z., & Donyadideh, H. (2022). Examining the Relationship Between Philosophical Mindset and Moral Intelligence and Social Growth of Secondary School Teachers in Natanz. *Journal of Psychology and Educational Sciences*, 40, 37-45. <https://civilica.com/doc/1529771>
- Danesh Ramroodi, A., & Danesh Ramroodi, H. (2022). The Impact of Educational Management on Spiritual Intelligence and Emotional Intelligence Among Students. *Quarterly Journal of New Research Approaches in Management and Accounting*, 6(84), 1193-1200. <https://majournal.ir/index.php/ma/article/view/1347>
- DiFonzo, N., Alongi, A., & Wiele, P. (2020). Apology, Restitution, and Forgiveness After Psychological Contract Breach. *Journal of Business Ethics*, 161(1), 53-69. <https://doi.org/10.1007/s10551-018-3984-1>
- Farsi, B. (2024). The relationship between family functioning and moral intelligence among prisoners. The 14th International Conference on Psychology, Educational Sciences, and Lifestyle,
- Fimasari, S. (2024). Analyzing the Effects of Spiritual Intelligence, Innovation and Competence on Employee Appearance at PT. Asam Jawa. *Randwick International of Social Science Journal*, 5(1), 93-102. <https://doi.org/10.47175/rissj.v5i1.893>
- Ghamari, M. (2022). Predicting Academic Vitality and Academic Performance of Students Based on Islamic Lifestyle. *Scientific Quarterly Journal of Cultural Psychology*, 6(1), 179-198. https://jcp.samt.ac.ir/article_151424.html
- Ghasemi, F., Abtahi, H., & Ataradi, A. (2022). Examining Academic Status and Some Related Factors in Students of the Paramedical Faculty of Gonabad University of Medical Sciences. *Research in Medical Education*, 14(2), 21-28. <https://doi.org/10.52547/rme.14.2.21>
- Ho, M. Y., Van Tongeren, D. R., & You, J. (2020). The Role of Self-Regulation in Forgiveness: A Regulatory Model of Forgiveness. *Frontiers in psychology*, 11, 1084. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01084>
- Jordan, J. (2015). Forgive Them for I Have Sinned: The Relationship Between Guilt and Forgiveness of Others' Transgressions. *European Journal of Social Psychology*, 45(4), 1-19. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2101>

- Kafshchian Moghadam, A., Maleki, H., & Sadeghi, A. (2024). Designing a Citizenship Rights Curriculum Model for the Second Period of Elementary Education [Research Article]. *Iranian Journal of Educational Sociology*, 7(2), 1-7. <https://doi.org/10.61838/kman.ijes.7.2.1>
- Khadivi, A., Madadi, R., & Hazratian, T. (2021). Examining the Relationship Between Emotional Intelligence and Academic Performance of Graduate Students in the Medical Faculty. *Journal of Psychological Sciences*, 20(99), 405-411. <http://psychologicalscience.ir/article-1-819-fa.html>
- Kord, H., Bameri, E., Kord, A., & Kord, H. (2024). Examining and Comparing Perceived Parenting Styles with Intimacy and Forgiveness in University Students. *Journal of Psychological Dynamics in Mood Disorders (PDMD)*, 3(1), 1-11. <https://doi.org/10.22034/pdmd.2024.434759.1040>
- Liu, Z., Li, X., Jin, T., Xiao, Q., & Wuyun, T. (2021). Effects of ethnicity and spiritual intelligence in the relationship between awe and life satisfaction among Chinese primary school teachers. *Frontiers in psychology*, 12(673832), 1-11. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.673832>
- Luck, T., & Luck-Sikorski, C. (2020). Feelings of guilt in the general adult population: prevalence, intensity and association with depression. *Psychology, Health & Medicine*, 1-11. <https://doi.org/10.1080/13548506.2020.1859558>
- Mahmoudpour, A., Dehghanpour, T., & Ijadi, S. (2020). The Effectiveness of Compassion-Focused Therapy on Distress Tolerance and Guilt Feelings in Mothers of Children with Physical Disabilities. *Quarterly Journal of Counseling Research*, 20, 270-289. <http://iran-counseling.ir/journal/article-1-1324-fa.html>
- Malakcioglu, C. (2022). Relationships between guilt and forgiveness in university students. *Original research / Orijinal araştırma*, 27(2), 207-214. <https://doi.org/10.21673/adoluklin.1082861>
- Mohammadi Komroudi, M. J., Ahmadi, M., & Farhadi Mahalli, A. (2024). Designing an Ethically-Oriented Management Model for Employee Education Development in Higher Education Using Grounded Theory (Case Study: Free Universities of Mazandaran Province) [Research Article]. *Iranian Journal of Educational Sociology*, 7(2), 114-123. <https://doi.org/10.61838/kman.ijes.7.2.14>
- Moradi, A., & Kiekha, S. (2022). Examining the Relationship Between Moral Intelligence and Social Adjustment of Ninth-Grade Female Students in Mohammadabad. *Journal of New Advances in Psychology, Educational Sciences, and Teaching*, 5(51), 453-482. <https://jonapte.ir/fa/showart-7f9718c361490fa23163e06317613be8>
- Mroz, J. (2020). The role of spiritual intelligence and dispositional forgiveness in predicting episodic forgiveness. *Journal of Beliefs & Values*, 42(4), 263. <https://doi.org/10.1080/13617672.2020.1851555>
- Nakamura, T., & Ishikawa, D. (2019). Factor of Social Growth of the Population at Japanese Local Countryside area. International Institute of Social and Economic Sciences,
- Pinto, C. T., & Pinto, S. (2020). From spiritual intelligence to spiritual care: A transformative approach to holistic practice. *Nurse Education in Practice*, 47, 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.nepr.2020.102823>
- Raheja, S. (2024). Spiritual Intelligence, Happiness and Success of Students in Select Higher Education Institutions of University of Delhi. *Environment and Social Psychology*, 9(6). <https://doi.org/10.54517/esp.v9i6.1984>
- Rezaei, S. (2022). Predicting Resilience Based on Moral Intelligence and Happiness in Students. Tenth International Conference on Management Research and Humanities in Iran,
- Senmar, M., Jalil, A., Noorian, S., Ali-Akbari, M., & Chegini, N. (2023). Relationship Between Spiritual Intelligence and Lifestyle With Life Satisfaction Among Students of Medical Sciences. *BMC Medical Education*, 23(1). <https://doi.org/10.1186/s12909-023-04506-8>
- Sheikh Bakloo, A., & Behmard, F. (2024). Investigating the relationship between moral intelligence and job stress among female elementary teachers in Urmia. The First International Conference on New Research in Education and Schools with a Perspective on Progress and Development,
- Skelton, W. M., Cardaciotto, L., O'Hayer, C. V., & Goldbacher, E. (2021). The role of self-compassion and shame in persons living with HIV/AIDS. *AIDS care*, 33(6), 818-826. <https://doi.org/10.1080/09540121.2020.1769836>
- Vahidi, M., Rezaei, A., & Mohammadzadeh, A. (2021). The Relationship Between Empathy and Social Skills with Forgiveness in Adults in Tabriz. First National Conference on Applied Studies in Educational Processes,
- Zellweger, T. M., Chrisman, J. J., Chua, J. H., & Steier, L. P. (2019). Social structures, social relationships, and family firms. *Sage Publications Sage CA: Los Angeles, CA*. <https://doi.org/10.1177/1042258718792290>